

Torö kyrka

HISTORIK
OCH
BESKRIVNING

EN BESKRIVNING AV TORÖ KYRKA

Texten är sammanställd av Håkan Rudéus, baserad på Ivar Schnells kapitel om Torö kyrka i *Sörmländska kyrkor 93* (tredje upplagan), uppgifter från Arnold Persson och Peter Mourath samt skriften *Lotskyrkogården på Torö* av Björn Öberg och Maria Landin.

Utgiven av Ösmo-Torö församlings kyrkoråd 2014.

Grafisk form och produktion: Rudéus Design AB.

Foto: Håkan Rudéus och Ösmo-Torö församling.

Andra tryckningen, 2021.

Tryck: Mix Grafiska AB.

Mer information om Ösmo-Torö församling finns på församlingens hemsida: www.osmotoro.se

HISTORIK

Både Torö och Herrhamra finns nämnda i den seglingsbeskrivning som ingår i Kung Valdemars Jordabok, en medeltida handskrift. Det är inte så märkligt, eftersom farvattnen runt Torö i alla tider har varit en viktig – och kanske svårnavigerad – passageplats för sjöfart utefter den svenska kusten.

Torö tillhörde Sorunda socken och blev inte egen jordebokssocken förrän 1889. 1922 blev Torö annexförsamling till Sorunda för att 1961 övergå till Ösmo pastorat. 2006 slogs församlingarna samman till Ösmo-Torö församling.

Det är oklart när den första kyrkan byggdes på Torö. En kyrkobyggnad vid Storbyn mitt på ön nämns första gången år 1694 då dåvarande ägarinnan till Herrhamra lyckades utverka egen präst till Torö. Att kyrkan då hade funnits ett tag framgår av

konstaterandet att ”kapellet var nedrött och färdigt att byggas ånyo”. Domkapitlet beslutade att en ny kyrka skulle byggas på samma plats.

Baron Erik Sparre på Herrhamra (på sydligaste delen av Torö) hade emellertid en annan uppfattning och byggde på egen bekostnad ett kapell vid gården och anhöll om att detta skulle få vara sockenkyrka. Norra delen av Torö tillhörde emellertid godset Fållnäs i Sorunda, vars ägare ansåg att det skulle bli alldeles för lång kyrkväg för hans anställda. Likaså ansåg kyrkoherden i Sorunda att han skulle få alldeles för lång väg till församlingsborna på Torö. På det gamla kapellets plats byggdes därför en ny kyrkobyggnad bekostad av Carl Gabriel Bååt på Fållnäs – och kyrkoherden. Den stod färdig 1699. Den kyrkostrid som således blossade upp slocknade abrupt när ryssarna sommaren 1719 brände både Herrhamra och dess kapell.

Den nuvarande interiören. En intressant men oförklarad detalj är att i Torö kyrka är altaret vänt mot norr och inte mot öster som brukligt är.

Takarmatur 2011.

Kapellet på centrala Torö brändes visserligen inte men var ändå i bedrövligt skick. Dessutom föll kyrkans inventarier i ryssarnas händer. I ett sockenstämmo-protokoll 1730 konstateras att kapellet är praktiskt taget oanvändbart som kyrklokal, ruttet och möjligt och utan inventarier "som likare är en gammal foderlada än en kyrka". Åren omkring 1740 byggdes kapellet uppenbarligen om från grunden. Det styrks bland annat av nya dendrologiska data, som visar att liggtimret i nedre delarna av södra väggarna är från träd som avvercats vintrarna 1734–36. 1738 fick man en rikskollekt till kapellets restaurering. Hovmarskalken Jakob Hildebrand övertog Herrhamra 1743 och engagerade

sig i bygdens angelägenheter. Bland annat bidrog han till kyrkans inventarier.

En renovering följde 1826 och 1849 fick ytterväggarna sin vita revetering. 1880 gjordes en ännu en upprustning, dock av tveksam kvalitet, eftersom man snart fick göra ytterligare underhåll. De höga båg-fönstren tillkom då.

1930 restaurerades kyrkan ånyo. Bl a tvätade man då bort vitlimningen på innerväggar och -tak, vilka lämnades obehandlade.

Den nuvarande klockstapeln, som ersatte en äldre på samma plats, är byggd 1940. Den innehåller två klockor. Den ena är skänkt 1645 av dåvarande ägarinnan till Herrhamra Margareta Brahe. Den andra skänktes 1938 av socknens norra syförening.

Piporgel med pedal installerades 1961.

Renoveringen 2011 innebar att man återgick till vitmålade innerväggar och -tak. Då tillkom också nya takarmaturer liksom ny skåpinredning i sakristian. Ett nytt värmesystem installerades. Samtidigt installerades ett sprinklersystem. Vapenhuset fick ett nytt trägolv och övriga golv renoverades. Återinvigningen skedde den 12 juni 2011.

2013 inträffade ett haveri i sprinklersystemet, vilket ledde till omfattande vattenskador i södra delen av kyrkan. Vattenskadorna på byggnaden gick att åtgärda efter nedmontering av innerpanel och brädgolv. Orgeln blev dock totalförstörd och har sedermera ersatts av en digitalorgel av fabrikat Roland, till vilken man har kunnat utnyttja den gamla orgelfasaden. Votivskeppet liksom malmkronan i taket skadades och fick renoveras.

Klockstapeln från 1940.

INVENTARIER

ALTARTAVLAN från mitten av 1700-talet är sannolikt skänkt av dåvarande ägarna till Herrhamra, hovmarskalken Henrik Jakob Hildebrand och hans hustru Sofia Lovisa Sparre. Deras respektive vapen återfinns på varsin sida av altartavlan.

DOPFUNTEN är "ett enkelt arbete i ek" (Schnell), ritad av arkitekten C Bergsten 1921. Den skänktes av kyrkvården K J

Karlsson i Norrskog till minne av sönerna, som omkom i samband med sprängning av en mina.

PREDIKSTOLEN var före restaureringen 1930 vit men under den färgen fanns den gråstrimmiga målning som då återställdes. Enligt Ivar Schnell är den dock inte ursprunglig utan bör i enlighet med sedvanan på 1600-talet ha gått i varma gröna, bruna och röda färger. Ängeln som sitter på väggen inne i predikstolen kan ge en ledtråd om detta. På predikstolen står ett timglas från början av 1700-talet.

Predikstolen utgör ett minne från Torö äldsta kyrka. Den är säkerligen en gåva från det dåvarande herrskapet på Herrhamra, Bengt Oxenstierna och Margareta Brahe (Schnell).

Sakristian har några 1700-talsmöbler.

VOTIVSKEPPET som hänger i taket har flera motsvarigheter i sörmländska kyrkor. Skrovet bör bara från 1700-talet men tacklingen är sannolikt omgjord under 1800-talet. När skeppet kommit till kyrkan är okänt. Som tidigare nämnts skadades skeppet och fick renoveras i samband med vattenskadan 2013.

De TREARMADA MALMSTAKARNA (som nu står på kaminen) och LJUSARMEN på predikstolen är från 1700-talet och skänkta av familjen Hildebrand på Herrhamra.

Ett PORTRÄTT av prosten Hallström hänger på väggen baktill i kyrkan. Han var ägare till Herrhamra och bekostade en större reparation av kyrkan 1826.

Prosten Hallström.

SAKRISTIAN har delvis ny skåpinredning från 2011.

KYRKSILVRET stals av ryssarna 1719. Grannsocknen Ösmo hjälpte då den fattiga församlingen genom att låna ut en 1600-TALS KALK MED PATEN. Lånet har ännu ej återkrävts. Vapensköldar och initialer vittnar om silvrets givare, ägarna till Djurnäs gård i Ösmo, Nils Bååt och Helena Fleming, som alltså skänkte det till Ösmo kyrka.

Av altarkärl finns också en OBLATASK (ursprungligen ett sockerskrin från 1759) och ett sockenbudtyg från 1834.

En silverkanna från mitten av 1500-talet tillhör kyrkan. Den kommer från den österbottniska prästsläkten Brenner, vars medlemmar under fem generationer har låtit gravera sina namn på kannan. Släktens sista ättling ägde Herrhamra och så tillföll den Torö kapell.

Torö kyrka har en ganska rik TEXTIL UTRUSTNING. Ett grönblommigt antependium och en skrud av samma material samt en röd mässhake från 1700-talet och två svarta från 1800-talet har senare kompletterats med ytterligare textilier. Dessutom finns flera kalkkläden, däribland ett från mitten av 1700-talet, kollektståvar m. m.

BEGRAVNINGSPLATSER

Förutom begravningsplatsen vid kyrkan finns ytterligare begravningsplatser inom den gamla Torö församlings gränser.

På Landsort finns en begravningsplats benämnd "PESTKYRKOGRÅDEN" som bevisligen nyttjades på 1700-talet. Den är dock dåligt dokumenterad.

Vid Herrhamra finns en begravningsplats, som numera benämns LOTSKYRKOGRÅDEN och som fortfarande används. Den omnämns första gången i samband med att ett kapell byggdes på Herrhamra omkring 1700 men den hade gamla anor redan då. Den äldsta gravstenen bär inskriptionen 1660, samma år som *Resande Man* förläste i Torö skärgård.

Begravningsplatsen har omväxlande kallats Herrhamra kyrkogård, Landsorts

kyrkogård eller på senare tid Lotskyrkogården. I strikt bemärkelse är det dock inte en kyrkogård utan en begravningsplats.

Både begravningsplatsen på Landsort och Lotskyrkogården användes ursprungligen för omkomna sjöfarande. Herrhamra hamn var sedan urminnes tider en livligt frekventerad plats och finns nämnd i den medeltida handskriften Kung Valdemars jordabok. Lotskyrkogården blev sedermera av hävd begravningsplats för befolkningen på Landsort och Krokskär.

1937 tillkom där klockstapel och klocka skänkta av mästrelotsen Albert Holm på Landsort.

1957 överlämnades skeppsankaret som gåva av Neptunbolaget.

